

mutatna a múlt századi európai költőkével, de ugyanakkor továbbra is az irodalmi robbantások előhírnöke. Hiszen Ady 1906-ban már új hangon szólal meg, s csak két évvel később lép színre Ezra Pound, a jövőbelátók manifesztumát is csak alig két éve tették közzé, s ugyanennyi ideje foglalkoztatja az irodalmi közvéleményt az új német mozgalom, az expresszionizmus. Az irodalomtörténet egyszer valószínűleg ki fogja mondani, hogy a huszadik század sok újat hozó költészete mégiscsak Adyval kezdődött.

EMBER, AKI VISSZANÉZ — ÉS ELŐRE LÁT

BOSNYÁK ISTVÁN

Ady Endre: *A magunk szerelme*. Nyugat, Budapest, 1913

„S az Élet és Utálat oly maró,
Hogy patinás piszkotokat lebírja.

— — — — —
S e sorokat, jaj, magyar siralom,
Anno 1913 írja.”

(1) REKAPITULÁCIÓK

Ady Endre legújabb kötete megint egyszer a megtett utat összegezi, s ugyanakkor új távlatokat is nyit az öntörvényű élet és öntörvényű mű várható menetirányába.

S mint eddig is valamennyi verseskönyve, ez a kilencedik is már jó előre tömören meghatározza öntartalmát — a kötetnyitó prólogusban.

A hat évvel ezelőtt megjelent *Új versek* már jelezte, az azóta sorjázó verseskönyvek rendre megerősítették, e mostani kötetnyitója pedig immár a rekapitulálás igényével sugallja az olvasónak: Ady Endre a mi századunk Petőfije. Ember, akit eddigi verseskönyvei tanúságaként kisezer, legkülönfélébb életélmény is elemi lírikus-izgalomba tud sodorni ugyan — közöttük, mint e prólogus is találóan kiemeli, talán a Pénz- és a Szépség-szomj volt eddig a legerőteljesebb —, ám az egész embert, a maga *teljes* hatalmával

mégiscsak két alapvető, goethei értelemben vett „démon” tartja fogva mindennél elementárisabban: a Politika és a Szerelem. Illetve, ahogy a prologusra rímelő egyik versében képletesen is megfogalmazza:

Tettem életemet én, nyomorult pőre,
Néha Dózsa Györgyre, néha csak egy nőre

Nos, milyennek látja és láttatja poétánk a maga eddig megjárt *politikai* útját?

Vereségek sorának. Fél-diadalok, végig nem harcolhatott harcok, megcsúfolt és értelmetlenné tett akarások láncolatának. Harminc éve ereszttetett piros papírsárkány, mely a pórázáról időközben — ezerszer elszakadt... Tizenhét év óta — az annyiszor megénekel: Zilah elhagyása óta —, afféle *hívott* zászlóként, amolyan szent *nyűgként* magával hurcolt lobogó, mely voltaképpen nem is más, mint — *önmaga*, a zászló mégis-lobogtatója... Az egykori harcos vonulásban lekaszabolt és „eltemetett” politikai ellenfelek szívós újraéledése, hisz a hunniai harci porondan „*hasztalan velőnek / Százszor kell betörni ronda lakhelyük / S minden halottat újból agyonütni*”... E néhány groteszk képével érzékeltetve, így s ilyenek láttatja poétánk az eddig megjárt politikai útját. S e látvány-nak ezúttal is abban van különös varázsa, hogy *groteszk* tartalmai mögött Ady Endre, a *pátosz* embere áll! A patetikára rendeltetett eszázadi hős, aki ismételten arra kényszerül, hogy harcos önmagában riasztó hasonmásként lássa viszont háromszáz éves nagy elődét, a spanyol Lovagot... Illetve, hunniaibb képleteséggel szólva: a mesebeli Kisfiút, akinek százszor kell lecsapnia a gonosz Sárkány fejét, hogy az százegyedszer is — újra föléledjen... E fanyarul fölismert groteszk életvalósággra aztán a mégis-harcos Ady Endre egyik kötetbeli verse ezúttal is megtalálja a maga megfelelő ellen-szerét: a quasi pusztán „önmagáért” vívott harc mítoszát és a jó pénzért bármiféle harcokat megharcoló zsoldosvezér szerepét... Vagyis, a keserű életsommára — keserű kitalálás! Huszadik századi emberi sors, huszadik századi költői reakció!

A magunk szerelme rekapituláló írójának a Politikához hasonlóan a Szerelem is a megvalósulatlanságok, fél-beteljesülések és teljes vereségek hosszú sorát jelenti.

Ön- és más-húsba maró ún. szerelmes verseiből sohase volt nehéz kiolvasni, hogy e mindeddig leghímebb magyar poéta a révületig

fokozott szexualitásban sem magát az érzékiséget ostromolja csupán: nála a szerelmi eksztázis egyúttal „antropológiai eksztázist” is képviselt mindenkor, háttérben az ősi, plátói hiányokkal, az Ember-Társ, a Felem megtalálásának elemi vágyával, az emberi együvé válás szépséges sóvárgásával. Nos, a Schöpflin Aladárnak ajánlott vers, az „asszony-részünk”, „asszony-énünk” kiszakadásának és különválásának szép elégiája most az összegezés igényével fogalmazza meg a szakadatlan plátói sóvárgások — teljes vereségét. A szerelmi rekapituláció így lesz e kötetben — kapituláció is egyúttal.

Ennek a vereségnek a jegyében is fogant a magyar szerelmi líra eddig nyilván legkommisszabb s kommisszában kétségtelenül legszebb ellenódája, az *Elbocsátó, szép üzenet*. Az „önző szerelemnek” — micsoda tautológia! hisz van-e „önzetlen” szerelem? — e fulánkös, partnerre törő és partnert megsemmisítő bosszú-verse, amely személyes hitelű magyar hangot ad századunk „strindbergi” sorsélményének. Egyszersmind lezárja azon emlékezetes Léda-versek sorát, amelyek líránkban első ízben szólaltatták meg a korszerű döbbenetet, hogy az emberiség egyik fele — politikai, nemzeti, faji és osztály-hovatartozástól függetlenül is! — állandó napiharcot vív, valóságos permanens világháborút folytat a másik fél, a másik Nem ellen...

De találunk e kötetben egy másik, nem kevésbé komisz és nem kevésbé szép szerelmi ellenódát is, mely méltó ikerpárja a Léda-asszonyhoz írottak: egy „elbocsátó, szép üzenetet” az ágyasház *túlig szép* cédához... S amíg az *Elbocsátó, szép üzenet* és *A kiűritett ágyasház* a kötet *legadyasabb* szerelmi rekapitulációja, a *legmaibb* ilyen összefoglaló a *Beszélgetés a boszorkánnyal* című, viszonylag rendhagyó — mert *közvetetten* személyes — ellen-szerelmesvers. A korszerű szerelemélmény, mint a képtelen hiány, mint a szakadatlanul önnön visszájára forduló *abszurd elérhetetlenség* itt kapja meg a legadekvátabb kifejezést. Egyszersmind Ady Endre szerelemfilozófiájának eddigi legtöményebb megfogalmazását is.

A Politika és Szerelem, e két „födémon” az eddigiek során afféle önismereti médium is volt mindenkor; tükrös, melyben a kettős csatát vívó Ady Endre — vérbeli hamleti hősként — egyidejűleg önnön *szemlélője* is lehetett. Legújabb kötetében jórészt ismét a Politika és Szerelem közegén át bontakozik ki az önismeret; leginkább ennek révén kerül sor a harmadik, mondhatnánk, *antropológiai* rekapitulálásra.

Ez az újabb összegezés-vágy semmivel sem kevésbé erőteljes, mint

az előbbi kettő, s ez már csak azért is természetes, mert — a kötet egyik versének felismeréseként — „a künn csatázás” után elérkezett az elsőrendűen, kimondottan hamleti harcok ideje: „*künnről megjöttek a belső csaták*” . . . E viadalok előtt, s részben már e viadalok közben, *A magunk szerelme* írója öntermészetének négy alapelemével néz szembe: az individualista, a mindig-gyermek, a teremtő és a szerepjátszó emberrel.

Individualizmusának természetrajzát legteljesebben *A veszélyek istenében* fedi fel. Az az Én, az a látszólag narcisszoid „Ős, benne mi Góg, pogány ön-szerelmem”, mely e rekapituláló vallomásban hangot kap, egyrészt a századunkban — a személyiségőrző visszatestvériesülés helyett inkább az elszemélytelenítő visszanyájasodást szorgalmazó században — olyannyira értékes *egyéni függetlenséget* s a holt Istenek helyében kényszerű-kelletlen *önmagát* abszolutizáló *konkrét egyediséget* affinmálja. Ez az Én azonban egyidejűleg fölmutatja másik énjét is, a kényszerű ön-elszigetelővel szembenit, a szociálisat, a közösségit —

KI NEM ÖNMAGÁÉRT GÓGOLI MAGÁT.

Ki magát ritkán szereti magáért,
Vagy ha magáért, méltán és nagyon,
Vagy bármiképpen, mindig görcsösen
Avagy bárkit is, de mindig szeret.

A *Röpülj, piros sárkányom*-ban Ady egy másik alkati imperativusára ismer rá: arra, mely szakadatlanul „*a szent soha-fény*” űzésére készíti, miközben olyan trapézművészi vakmerőséggel áldja/veri meg, amelynek szinonimája: „*a vakaság*” . . . Ebben a kettő eredményű indítékban ismeri fel aztán költőnk — eddig megtett útjának távlatából nézve: tökéletes pontossággal! — a *permanens gyermekesség* ébrentartóját. S kell-e külön is méltatni, micsoda becses antropológiai értéket képvisel ez az imperativus egy korban, mely inkább koravéniséget termel tömegmérétekben, semmint öregkorig tartó, újabb és újabb „szent soha-fényekért” rajongó szent naivitást? S amely inkább — és „idejekorán”! — a filiszteri *parkettművészetre* szoktatja az embert, semmint mélységeket megvető, emberien kockázatvállaló *trapézművészetre* . . .

A *Nyugat* embereinek ajánlott versében Ady „*a megszépítő*

fátumá”-nak nevezi azt az antropológiai sajátágát, amely eddigi kötetekben egyszerűen úgy nyilvánult meg, hogy ami nincs, ami egzisztenciális *hiány*, azt Ady Endre — megalkotja magának... E megszépítő/teremtő személyes „fátum” most az önismeret objektuma lesz, s a teremtő ember világkreatálásának pátoszáat vetíti vissza — reljes joggal — az eddig megjárt életútra.

Hányféle „lírai én” mutatkozott Ady költészetében e kötet megjelenése előtt is! A szinte egy és ugyanazon időben írt verseiben is hányféle szerep talált mindig új, mindig eredeti elmondóra! Az értetlenkedő laikusok, meg a kritikusok is olykor, egyszerűen „pó-zolásnak” minősítették ezt, s most ismét az ő értetlenségük segítségére siet a költő, amikor önismereti rekapitulációja során maga tárja fel „pózainak” mélyebb antropológiai értelmét. A *Száz hűségű hűségben* olvashatjuk:

Alakos játék, százszor-zárt titok
Hős, futó bölcse újból és megint
Állok süppedten szókimondó bajban.
Cselek, barlangok, vermek, kárpitok,
Bozótok, lárvák, segítsetek rajtam.

Ki száz alakban százszor volt szabad
S minden arcához öltött más mezet,
Éljen és csaljon titokba-veszetten,
Mert bárki másnál több és gazdagabb,
Mert csak a koldus egy és leplezetlen.

„*Ki száz alakban százszor volt szabad... Mert bárki másnál több és gazdagabb*”... Íme, Ady Endre lírai szerepjátásainak lényege: a független-emberi *szabadság* és alkotói *gazdagság* leplezetlen, olykor dacos, olykor meg egyenesen tüntető demonstrálása. S épp ez ad egészen új értelmet a szerepjátást oly „illúziórombolóan” megvalló szavainak is, mint amelyeneket például *A csontvázak kathedrálisában* c. versében olvashatunk: „*Halál-Úr jó szomszédom volt / Magamat s mást ijesztgetőnek*”... Mert Ady Endre, csakugyan, eddigi költészetében is sokat „játsozott” a halállal, de épp most, hogy rászakadt a „belső csaták” ideje, most látjuk csak igazán, milyen halálosan *komoly* játék volt ez!

(2) LÉTÁLLAPOTOK ÉS PROGRAMOK, „ANNO 1913”

A kötet címadó verse Ady Endre sajtóságos „kormányeltörésben”-élményének a megfogalmazása. Mint nagy reneszánsz-előde, Ady Endre úgy érzi — s mi is „érezzük”, hogy jól érzi! —, elakadt valahol sorsunk, világunk kormánykereke . . .

Elmém csak réveleg szélel kétségében,
Mint vasmacska nélkül gálya a tengerben,
Kormányeltörésben,
Nincsen reménsége senki szerelmében.

Ó én idvezítő kegyelmes Istenem!
Légy ez dolgaimban én kegyes vezérem,
Vezess ki már engem,
Szégyentől, pokoltól hogy megmenekedjem!

— fohászzkodott a Szerelem költője 1578-ban, s most háromszáz-harmincöt év múltán Ady Endre mintegy ráírja a fohászára:

Áldott világ a zátonyon,
Boldog Isten, boldog Isten,
Ki engeded,
Hogy süttessük rá magunkra,

Vén magunkra,
Ifjító és istenítő
Szerelmedet.

Ady Endre azonban nemcsak Balassi kortársa, hanem — Nietzsche is. Kötetének fent idézett címadó versében ugyanis — mint másutt is többször — előzőleg már szkeptikusan megvallotta: az Istenek holtak, ereklyéért alighanem hiábavaló kutatgatni . . . S épp ennek a „zátonyos” és „ereklyétlen” létállapotnak a távlatából bizonyul egészen természetesnek, hogy kötete egyik versében a mindig harcos ember a rá mindig jellemző nyíltsággal ezt is megvallja:

Mi hősködésbe dühített
S lánggal falatott még tavaly,
Múlik naív, riasztó kedvem
S majdnem altat a csatazaj.

S ugyancsak *ebből* a távlatból, *ennek* az egzisztenciális állapotnak a perspektívájából kapja meg igazi jelentését az a „narcissismus” is, amellyel a címadó vers írója ezer csókkal illeti — önarcképét, hű önmagát... Ti. az egyetlen, akiről az ereklyétlenségek közepette *bizton* tudja, hogy *nem* lett hűtlen a tegnapi ereklyéihez s roncsaiban is megmaradt *deréknak*...

Így áll tehát költőnk, „anno 1913”, a világgal, s a világban önmagával. És a Sexus Sequiorral? — A minden önzéseket és minden kanságokat kibeszélő két „elbocsátó, szép üzenet” után poétánk erotikus szentélyét — mint egyik versében találóan meghatározza — a „*vénülő hímhez illő barokk*” légköre tölti ki, amelybe egy új tünemény, a hol Adának, hol Aranynak, Aranyosnak becézett tizenéves robban be — s illan is ki máris. És mit hoz Ady költészetébe? — Csöndes, eksztázis nélküli szerelmet, szerelmet *túl* minden szerelmeken. Ha Léda erózió volt, Ada, Arany, Aranyos — maga a relígió. Áhítatos, szent szerelem, ám szenteskedő szemforgatások nélkül. Ethoszkeresés, beteljesülés nélkül. A hozzá írott versek minden sorából és sorközéből kitetszik, *A szépítő öregségből* pedig közvetlenül is kiszól: ez a hamvas leányember mindezekelőtt *ambertársként, rokonlányként* (anya-, gyermek- és tesvéként) kellene a nagybeteg, mindössze harminchat éves, de a Halál-Úrral máris halálos komolysággal társalkodó költőnek, s csak azután — erotikus társként. Ady szerelmi költészetének eksztázisa eddig is föl-fölperzselte a határokat élet és halál, lét és nemlét között; most e kiegyenlítődés naturalisztikus valószerűséggel látszik beteljesedni: a Szerelem egy kicsit már az utolsó Szalmaszál a Léthén, fogódzó, amely fölött az Élet, a köznapi, az egyetlen, alatta meg a sötét Semmi kavarog. S amit éppen ezért már *önmagában* — a Nőtől szinte függetlenül is — szeretni, ösztönös féltéssel sorítani kell:

Tudod jól, hogy halásra számítok
S amit az Élet elvett,
Tán holnapig mind Veled pótolom:
Halálosan szeretem a szerelmet.

(*A szépítő öregség*)

Ady Endre élete, lám, megint egyszer és szó szerint is utolérte — Ady Endre irodalmát.

Voltaképpen tehát: Politikán és Szerelmen jórészt és egyaránt

— *túl* . . . Bizonyos kritikai iskolák úgy tudják, a korszerű költők szakadatlanul korszerű költészeti problémákkal küszködnek. Nos, Ady Endre is korszerű költő, ám őneki nincsenek költészeti problémái, csupán életbeliek. Ez esetben az, milyen programokkal — vagy ha úgy akarjuk: milyen megszépítő/teremtő kitalálások révén! — lehetne szembeszegülni e létállapottal, mely tulajdonképpen élete két alapértékének a *nemlétevel* azonos? („ . . . *És úgy vagyok, hogy sehogy sem vagyok*”).

Ady mindenekelőtt az önismerti rekapitulációja során újra számba vett antropológiai értékek megerősítésével, életprogrammá emelésével szegül szembe e „*sehogy sem vagyok*”-kal. Magasra tartva az individualizmus, a permanens gyermekség, a teremtő-emberi akarat és a szerepvállaló emberség zászlaját.

Kibontakozik, eközben, egy *nyílt* világszemlélet, a pesszimista vagy optimista szemellenzöktől *egyaránt* mentes életlátás. Egy szemléleti magatartás, melynek életérzésbeli alapját a *Vidám temetés énekében* olvasható szentenciák képezik:

Múlás a rendje az örömnék
S változás mindig új alakra.
S az örömök szüntelen jönnek.

Minden, mi van, szép, friss hajadon,
Az emlékek agg-szűzét dobd el
S fogd a jelent vígan, szabadon.

— — — — —
Ki ma nincs, az nem is volt soha,
Emlékezni raboknak terhe,
Szabad ember felejt s fut tova.

E *nyílt* szemléleti magatartás természetyszerű ismérve a hit és szkepszis ellentétektől feszült dialektikája, melynek remek kiéneklője a *Megállt a Sors*. Olvastán magára kérdez az ember: lehet-e ebben a korszerűnek nevezett században, ahol már és ahol még *minden* lehetséges, lehet-e e versbelinél reálisabb világszemléleti magatartást tanúsítani? — Ady Endre, persze, féllábbal még a XIX. század gyermeke, Marxnak csaknem, Engelsnek pedig még kortársa, s ebben a kötetében is föl-fölcillan olykor a múlt századi racionalizmus mára már jócskán megkopott optimizmusa, miszerint az em-

beri Ész és a tervszerű Munka egykönnyen, pár röpke évtized alatt diadalmasan úrrá lesz az emberiség minden atavisztikus hatalmán s végleg kisöpri a történelem Augiasz-istállóját . . . (Vö. pl.: *Mi kacagunk utoljára, Rohanunk a forradalomba.*) E csöppnyi tizenkilencedik-századiság ellenére azonban Ady Endre 1913-as világszemlélete ízig-vérig huszadik századi, azaz: *nyílt szemlélet, minden lehető és minden lehetetlen lehetőséggel egyaránt számoló.* S megjegyzendő, költőnk egy fából faragottságának dicséretére, hogy szerelemszemléletét, elvárásait és szkepsziseit *ugyanaz* a nyíltság jellemzi.

Erre a nyílt szemléleti magatartásra aztán szervesen épül rá egy hasonló *életprogram*. Ismérvei között egyaránt megtalálható a szelíd „dionüszizmus” és az epikuroszói bölcsesség igenlése (*Új, virágos ifjúsággal*), mindenekelőtt pedig: az olyan-amilyen élet, olyan-amilyen jelen mégis-vállalásának szándéka (*Köszöntő az Életre, Fölkélek és felfedezések*).

S kibontakozik e kötetben egy *etikai* program is, melynek vezérszólamai a „*tiltakozni és akarni*” (vö. az azonos című verssel), illetve: „*az alku kulcsát még máig se leltem*” (*Még mindig háború*). Ami különösen megkapó — és nem „különösen”, de *jellegetesen* eszázadi! — e kötet erkölcsi hitvallásában, az az, hogy „meta-etikus” jellege van: a cél-erkölcsök fölötti, a haszonelvűségtől függetlenedett, az aktivizmust, a tiltakozó akarást, a nem-alkuvást *önmagában* is becses emberi értéknek föltételező moralitás. Erkölcsi-ség, melyben költőnk permanens-gyermeki büszke öntudata szerint nem élhetnek mások, csak „Jézushoz meghívott gyermekek, / Akik nem félnek élni” . . . Magatartás, melynek konok „*csak-azért-sem*”-je, dacos „*megmutatom*”-ja, ha másra esetleg nem is, hát arra mindenképpen jó, hogy bele lehet vágni „a kis elkopók és beletörődők” szemébe . . . (*En erőszakos ifjúságom*) Más szóval: olyan eticizmus ez, amely a trapéz-pozíció látványát, a *vállalat* veszélyt, az önfeledt kiállítás szerepét *önmagában* is fölemelő, sőt némi önkéntes mártíriumtól sem mentes, tehát embertársi *szolidaritásra* érdemesült gesztusnak tartja:

Pokolhintán vad, szédítő körök,
Tüzes mélységek fönt s alatt
Zuhanva szállni, szállva zuhanni
Való alatt és képzelet fölött
És mindütt és mindütt

És mégis a konok határok
 Kemény tilalom-léce üt,
 Mert várhatatlanra várok
 S nem várok mást, mint várhatatlant:
 Óh, véres kínok véres kínja ez.

(*Szent lehetetlenség zsoltárja*)

Épp e *várva várt várhatatlan* képezi az „anno 1913”-as *politikai* program vezérszólamát. És ismét csak a monolit emberre vall, hogy a politikai mellett — az erotikusét is. Mert ahogy közéleti harcaiban az élet *egésztét* ostromolná továbbra is, Ady Endre a szerelmi csatározásaiban is a pánerotikus lázakk megszállottja, a „*Mindennek, Egynek, Egyetlennek*” ostromlója akarna maradni, minden „vénülő hímhez illő barokk” ellenére is (*Óh, nagyszerű Szerelem*). Vagyis, voltaképpen az erotikában is a „szent soha-fényé”, illetve, ahogy a *Nő-kergető, fényes hazugságban* oly pontosan megfogalmazza: lelke *lehetetlen* nagy lányáé vagy asszonyáé szeretne lenni, aki „*enyém-telenül enyém lenne*” . . .

Külön kell szólni e kötet politikai programjának nemleges eleméről, az antimilitarizmusról. Politikai vonatkozásban egészen világos, a *Mi kacagunk utoljára* nyitányában egyértelműen megfogalmazott oka van ennek: Ady Endre a lassan bár, de a kísérteties Csönd leple alatt tán mégis érlelődő magyar forradalmat félti a „hazafias” kardcsörtetéstől és a mindenkori államrezon ezzel járó manipulatív mesterkedésétől („*Csitt, kuss, mert háború lesz, / Így szólanak a belül-háborgóknak*”) Antropológiai szempontból pedig ez a szenvedélyes antimilitarizmus azzal az individualizmussal magyarázható, amelyet, mint láttuk, a rekapituláló önismeret és az új programokat érlelő eszmélés egyaránt becses értéknek talált. Nem kétséges: az az ember, aki a *konkrét ember egyszer élhető* életét, emberi egyediségének pótolhatatlanságát ilyen elemi szenvedéllyel védi, ez az ember nem lesz — ha a „vad geszti bolondok” egyszer mégis belerántják az országot — a „hős komédia” önkéntes ágyú-tölteléke . . .

Hogy mi is rekapituláljunk: a fenti program-elemek alapján úgy tűnik, Ady Endre ebben az új kötetében nem kis küzdelmek árán, de végül is sikerrel oldta meg a zárt formájú, véglegesedett élet *megőrző* továbbvitelének, *megtartó* megújulásának nehéz feladatát. Azt a szorongásos létproblémát, melynek legteljesebben e kötet *És sehogya se vagyok* című darabja ad hangot:

Zárt életet újra elkezdeni,
 Fölvenni a daliás lárvát,
 Újjongani, mikor testünk bizsereg
 Nem fiatalon és vér-duzzadón,
 De sztrájkján a sokféle csapott vérnek
 És gondolni évek számaira,
 Hogy harmincöt és azután harminchat

— — — — —
 És mindenben és még több mindenben
 Látni vakítón a Semmit:
 Talán öregség, talán már a Halál.

(3) ÉRTELMISÉGI ÉS FORRADALOM, FORRADALOM ÉS ETIKA

Négy évvel e kötet megjelenése előtt egy Lukács György nevű fiatal bölcsészdoktor azt írta Adyról, ő a „*forradalom nélküli magyar forradalmárok poétája*”, lévén, hogy „Magyarországon a forradalom csak lelkiállapot, csak az egyetlen pozitív, formai lehetősége annak, hogy a végtelen izoláltság okozta kétségbeesés csak kifejezést is bírjon kapni”. Ady Endre, a teremtő ember azonban a forradalom nélküli forradalmiság szituációját már e találó vélemény elhangzása előtt s azóta is szakadatlanul úgy próbálta áthidalni, hogy a magyar baloldali mozgalom legszívárabb apályai idején is — *teremtett* magának forradalmat . . .

Mostani kötetének van egy verse, mely arról tanúskodik, költőnk ismét kísérteties mozgalmi űrt érez maga körül. A *Barangolás az országban* című verses terepszemléjében ugyan is úgy találja, e paprikajancsi-országcskánkban — „*a régi, lázadt jobbágyság sehol*”. Reménye így csupán a falu és város lidérces, visszafojtott csöndje mögött feszülő *potenciális* zendülésben talál fogódzót.

Kötetének azonban mégis van egy rebellis ciklusa. Címe Heine azon tételére asszociáltat, miszerint az újságírók, s tágabb értelemben az írástudók — a szentlélek lovagjai . . . Nem véletlen tehát, hogy a kötet mintegy kéttucatnyi ajánlása között talán az egy Garami Ernőé az egyetlen politikus-név, a többi aposztrofált közéleti viszont rendre — írástudó, értelmiségi, művész és író . . . S ott van közöttük két parányi, ám a magyar mozgalmi állapotok közepette mégis rendkívül jelentős *tábor* is: a *Nyugaté* és a Galilei-köré.

Ady Endre, a magányos ember tehát — már csak ajánlásai tanúságaként is — ehhez az írástudó-közeghez köti magát, forradalmi maradék-indulatainak — s micsoda adys indulatok ezek! — elsősorban ennek a közegnek a révén kísérel meg *valós* talajt biztosítani.

Ady azonban ebben a kötetében sem pusztán a *körülmények* folytan képviseli az írástudók szektájának — ahogy egyik versében a táborát nevezi: a „*dühösök szent szektájának*” — forradalmiságát. Ő értelmiségi forradalmár, s az a permanens gyermekség, mely megszervebb alkati sajátága, egyúttal arra is képesíti, sőt valósággal *kényszeríti*, hogy egyidejűleg *permanens forradalmár* is legyen. A kötet egyik versében ezért esküdhet méltán az „örök forradalomra”, egy másikban, egy rekapitulálóban pedig ezért tekinthet úgy vissza, teljes joggal, a megtett útjára, mint az élet Egészét — *egészét*, s nem csupán a tulajdon- és osztályviszonyait! — vívó viadalra.

E kettős, múltra és jövőre irányuló fölesküvés a permanens forradalmiságra nemcsak e mostani kötete, de egész eddigi költészete tanúságaként is távol áll minden verbalizmustól. Aranyfedezete van abban az alkati naivitásban, abban a harminchat éves fejtel s nagybetegen is megőrzött gyermeteségben, amely továbbra is „*a szent soha-fénye*” űzésére és a „*vakság*”-gal föléró kockázatvállalásra kényszeríti. *Ez* a legmegbízhatóbb fedezete e kötetben közölt, *A Tűz csibolója* című hitvallásának is. Mert csak az hirdetheti ilyen tiszta patetikával a bátorság himnuszát, akinek minden idegszálában ott remeg a „*kényes bőr*” gyáva óvását szervileg kizáró szent „*vakság*”, s csak az esküdhet *a mindig mást, mint ami most van* elvére ilyen hitelesen, aki a „*szent soha-fény*” *alkati megszállottja*.

A cikluscímeket viselő *Szent lélek karavánjában* Ady fölépíti — s le is rombolja! — a szellemi, az írástudói, a betűvetői forradalmárság mitológiáját. Buddha, Mózes, Jézus, Szolon élet- és küzdőtársai, a történelem Szó-tól megejtett sivatagi zarándokai, eszmevivők, akik az „*okosok*” sok ezer éves anyagban-dőzsölése ellenében „*igemálhák*” terhelik agyuk, elfutnak ön-boldogságuktól, elherdálják vérük és inuk... Ilyen képzetekkel épül a versben az értelmiségi forradalmárság romantikus mítosza, hogy aztán a két záróstrófa megadja e romantizmus gyakorlati, romboló kritikáját: elég az „*eszme-evés*”-ből, elég a „*bús, bolond, ingyen-szerelem*”-ből, jöjjön már a *kitöltés*...

A Galilei-körnek ajánlott *Új, tavaszi sereg-szemle* a szellemi forradalmiságnak e demitizált mítoszáat a magyar viszonyokra vonatkoztatja. A kötet előző versének, a Garami Ernőnek dedikált *Ro-*

hanunk a forradalomba címűnek azon gondolatához kapcsolódva, miszerint az új magyar értelmiségi nemzedék jól megmunkálta már „Rabságok, sebek, búk és keservek / Izzadtságos, rossz magyar föld-jét” — vagyis jól felkészítette a lelkek talaját a forradalmi aratásra —, Ady ebben a himnikus seregszemléjében részletesen is fölvezolja az irodalmi csatározásaikkal kezdődött szellemi forradalmuk szakaszait. S az a hit, mely e himnusz belső energiaforrását képezi, több mint elgondolkodtató *minden* mai értelmiségi/művészi nemzedék számára: a *betű*, a *vonat*, a *szín* hályogot téphet egész nemzet szeméről is; az individuális *új rezdülések* az értelmiségi forradalmárok *új-látó szeméből, idegeiből* átvibrálhatnak egy egész társadalom „szívére” is; az esztétikai művek *élet-műként* lüktethetnek tovább egy egész ország érrendszerében . . .

Mi ez, kérdezhetnénk, korszerű *példa*, avagy megkésett esztétaromantika? Avult tizenkilencedik-századiség? Naiv széplélek-optimizmus, mely komikusan elüt a Matériát és Organizációt hipertrofáló századunk belső logikájától? — Az Ady Endre-i kérdésfeltevésre alighanem ezúttal is az Ady Endre-i *nyílt* történelemszemlélettel lehet a legadekvátábban válaszolni: korunkban *minden* lehetséges, korunkban *minden* lehetetlen . . .

Azt mondtuk: Ady Endre *A magunk szerelme* tanúságaként is ízig-vérig értelmiségi forradalmár. Egészen természetes tehát, hogy ebben a kötetében is jelen van az az etikai vezérmotívum, amely közírásában és lírájában — egyáltalán nem véletlenül — az 1905-ös orosz forradalom előestéjén és idején alakult ki s azóta is állandó búvópatakként bujkál alkotásában. (L. a *Forradalom és etika a magyar irodalomban* c. tanulmányvázlatunkban: Új Symposium, 140.)

A forradalmi erőszak és emberi erkölcs, a proletárforradalom és a deteologizált messianizmus viszonyát taglaló kettős motívumról van szó, s a kötetzáró ciklus az, ahol e motívum ismételten föl-fölbukkan.

A forradalmi eszközök és forradalmi célok, a politikai erőszak és tényleges humanizmus viszonya úgy jelenik itt meg, mint kibékített, dialektikus ellentét, s nem mint összeférhetetlen antinómia-pár. Az *Ének aratás* előttben például a *parázsló harag*, az *ökölbe szorult kéz*, az *irgalmatlan dühös kiáltás* — vagyis az önmagukban véve, in abstracto *negatív* eszközök — egyaránt *ünnepre*, tehát valami emberien pozitív szertartásra készülnek, mint ahogy a *gyűllő szavak* és *kiegyenesedett kaszák* is — *piros, szabad ünnepet* készítenek elő . . . Ezt a *feloldott* erkölcsi paradoxont — rosszal tenni jót

— ismétli meg aztán a záróstrófa is *ünne*p lesz — *aratni vért, fejet* . . .

S ugyanígy, csak még részletezőbben bontakozik ki e dialektikus ellentét-sor az *Igaz, mai álmok*ban, amely mintegy erkölcsi elemzés alá veti az Utcát mint harci színteret. S az eredmény? — *Halál-növényeket* növeszt, s mégis *igaz* az ucca: köveivel mint *virágokkal* dobálják meg a hóhér-legényeket . . . *Vad* a robbanó uccai gép-szerzőszám, de szintén *igaz*: a mások életéből élőkét célozza . . . S *veszekedett és átkos* a barrikád-építő átok, ám voltaképpen mégsem más, mint *igaz ima*: a barrikádok az igazottak trónjai . . . És szörnyű a bosszú Jövőt készítő Város élete, de szörnyűségében *igaz élet* is: szeretetet és bocsánatot is készít . . . S aztán *vérhajók* visznek majd a merész álmok mezejére, ám ott minden igaz ember *dacos szeretője* a másíknak . . .

Ugyanez a vers — a forradalmi erőszak és forradalmi cél erkölcsileg paradoxális viszonyának fokozottabb, még teljesebb kibékítését célozva — egy erőteljes messianisztikus hangot is megüt: a bosszús jövőt készítő szörnyű Városban — „*minden harcos egy Krisztus*”. Ezt a hangot bontja ki aztán egész szólammá a *Rohanunk a forradalomba*: a haragos Halál úgy liheg, mint *szabadulás hite a rabban*; a *robbantó* kedv — *isten*i; „Nép készül az ó selejtes *bűnr*e” — ám a *glóriás új-ért*; az *ölés vágya: tisztítás vágya*; a pusztánkba végre elérkező *Sátán* — *Isten szent küldöttje* . . .

A *rab-* és *nép-képz*et jelenléte már itt is hangsúlyosan utal rá: *történelmi* megváltás-reményről van szó. A ciklus- és kötetzáró vers, a *Megállt a Sors* aztán épp az ateisztikus, deteologizált, történelmi jellegét domborítja ki e messianizmusnak. Hisz már a kezdő versszak is az *emberi* megváltás szenvedélyes fohásza, az *emberi, Jézusoknál is Jézusabb* vezér hívása:

Ha voltatok valamikor, most gyertek,
Legendák, örületek, Jézusok
S Jézus-kori kávé-szín fejedelmek,
Csodálatosak, ajándékosak,
Hajbókolók jászol-bölcső előtt,
Hol születik örök-újbol a Gyermek,
Hol születik s mindig mi születünk,
Okvetetlen, didergő Jézusok
S talán egy a többinél Jézusabb:
Gyertek már, legendák, örületek.

A kétségek és reménységek Szküllája és Kharübdiszé közt átvezető második és harmadik versszak után a záróstrófa ennek az emberarcú messianizmusnak a valóraválását vagy végső bukását mint tragikusan nyílt történelmi alternatívát, mint szédítően „kétesélyes” világtörténelmi sorsforduló-lehetőséget állítja elénk:

Ma áll a Sors és nyilalnak a gondok
 S vén Sors meddig állsz véres gát előtt,
 Meddig járathat véled bús-bolondot
 Ember-kínunk őstanuja, a Nap
 S a bölcs királyok s bölcs örületek
 Eltépik a Jézus-legenda-rongyot?
 Vagy lehuzzuk Egéről a Napot
 S az Ember istenként talpára áll
 S szitokkal szól a véres gát előtt:
 Atugorlak s jőjjön a többi is.

Mind ezek alapján nem látszik kétségsenek: Ady Endre, az értelmiségi forradalmár, megint egyszer levonta a forradalomvállalás *személyes* erkölcsi konzekvenciáit. Eközben nemcsak hogy újra-kibékítette forradalmi célok és forradalmi eszközök objektíve adódó ellentétét, hanem a nagy erkölcsi paradoxont — emberi rosszal (is) megváltani a történelmi belépőt az emberi jóba — már-már eszményi „etikai plusszá” oldotta ismét: a deteologizált megváltás-reménnyel teljes erkölcsi fölmentést adott, előre is, a Forradalomnak.

Ady Endre tehát, a visszanező és előre látó ember, *lélekleben* máris átlépte a lehetséges/lehetetlen Forradalmak véres gátjait.

S higgyük-e vele, hogy a Gonosz csakugyan — Sátánnal is kiűzhető? S messianisztikus alternatívájának vajon melyik elemét tartjuk korunkban valószínűbbnek? Azt-e, amely a „Jézus-legenda-rongy” végleges száttépését, a gyönyörűséges történelmi sansz elpackázását, vagy azt-e, amely a Nap közénk-hozását s az Ember istenkénti talpraállását — Hegel Marx általi talpraállítást — föltételezi?

Nem, az Ady Endre-i kérdésfeltevésre mégiscsak az Ady Endre-i *nyílt* történelemszemlélettel lehet a legadekvátábban felelni: korunkban már s korunkban még *minden* lehetséges, századunkban már s századunkban még *minden* lehetetlen!